

Сара Митић

Правни факултет Универзитета у Нишу – Србија

e-mail: sara.mitic@prafak.ni.ac.rs

ДРЖАВА И ЦРКВА У СРБИЈИ У ВРЕМЕ ВАЖЕЊА УСТАВА ИЗ 1838. ГОДИНЕ

Апстракт: Положају цркве у држави Србији, нарочито у време њеног стасавања, посматраном кроз законску регулативу, у државно-правној и црквеној историографији није дат адекватан значај. Циљ истраживања и закључивања у овом чланку је да се укаже на однос државе и цркве, у процесу обостраног развоја, кроз државну легислативу, али и кроз шири контекст државно-црквених односа у време важења Устава из 1838. године. Овај период је посебно значајан јер представља део развоја српске државности када се од формално признате аутономије кренуло ка изградњи фактичке независности. Важан део тог процеса је и ток изградње црквене самосталности, кроз државно законодавство.

Кључне речи: Држава, црква, уставобранитељи, устав, законодавство

Држава Србија под Уставом из 1838.

Држава Србија под Уставом из 1838. године најчешће се посматра као синоним за историјски период владавине Уставобранитеља. Но са правно-историјског становишта оваква одредница није сасвим временски прецизна, ако се као почетак пуне власти уставобранитеља узима свргавање кнеза Михаила Обреновића 1842. године, а као крај - Светоандрејска скупштина крајем 1858. године, и ако се сагледа чињеница да је овај устав коначно дерогиран почетком доношења Уставних закона кнеза Михаила 1861. године. Историјско раздобље Србије под Уставом из 1838, стављено у политички контекст, јесте, у ствари, средишњица потпериода развоја српске државности, који је почео формалним признањем аутономије Србије Хатишерифом из 1830. године, а окончао се узимањем градова од Турске 1867. године.

Тековине Другог српског устанка кнез Милош је преточио у усмени споразум са Марашли-Али пашом, на основу кога је фактички градио самоуправу до њеног коначног формалног признања 1830. године. Србија је добила самоуправу, али то још увек није била држава у правом смислу. Није имала писане законе, владало се још увек уредбама, а државни органи су били још увек у зачетку. Сретењски устав 1835. године, или како га неки историчари права сматрају – уставни покушај¹, јер практично није ни био примењиван, представљао је први корак ка озбиљном конституисању државе у правом смислу те речи. Три године касније донет је Устав за Књажество Србију, у облику султановог хатишерифа и то је био први устав који ће бити примењиван и на темељу кога ће Србија израсти у државу у правом смислу те речи. Овај устав није имао пуну систематику. За разлику од Сретењског устава, који је рађен према европским

¹ Павловић 2005, 265.

узорима, Устав из 1838. године је писан у Цариграду, уз туторство Русије и према потребама и политичким циљевима заинтересованих страна. Његова основна одлика било је давање широких овлашћења Државном савету. Кнез је законодавну и извршну власт делио са Саветом. Функције чланова Савета биле су по мандату доживотне, а по статусу непокретне. Саветник је могао бити смењен само уз доказану кривицу и уз одобрење Порте.²

Кнез Милош, који је навикао да влада као какав паша српске националности, ненавикнут да дели власт, на шта га је Устав приморавао, након неуспелог праврота 1839. године, био је приморан да абдицира и напусти Србију.³ Тада почиње кратак период сукоба и кохабитације такозваних уставобранитеља и једва пунолетног кнеза Михаила, који се окончава збацивањем кнеза Михаила 1842. године и избором кнеза Александра Карађорђевића. То је и почетак пуне владавине уставобранитеља.

Према сажетом дефинисању Слободана Јовановића: „Уставобранитељима се зове она политичка странка која је извојевала Устав од 1838; оборила кнеза Милоша 1839, а кнеза Михаила 1842; увела исте године на престо Александра Карађорђевића, и под његовим именом владала Србијом све до 1858, кад је успостављена династија Обреновића.“⁴ Историјски клишеи, при помену уставобранитељске владавине, упућују на режим олигархије и бирократије, са свим аномалијама и злоупотребама које накарадно схватање бирократског режима са собом носи. Ове аномалије јесу биле обележје уставобранитељске олигархије и њиховог чиновништва, али је уставобранитељски режим ставио државне органе на чврсте ноге и од самоуправне кнежевине створио државу са законодавством и изграђеним државним апаратом. Србија је већ 1844. године добила Грађански законик, а низом закона и подзаконских аката је државни апарат стављен у погон, чиме је створена солидна основа за функционисање државних органа. Неколико година касније донет је Казнителни законик за полицајне преступке.⁵ У процедури су се нашла и питања српског држављанства и надлежности српских власти за турска имања.⁶ Основе државног и привредног функционисања државе (уређење еснафа, положај чиновника, пасошка служба и погранични промет итд.) и државне службе (нпр. царина и пошта) уређене су уредбама.

У циљу обезбеђења приватног живота грађана и њихове имовине, велика пажња поклањана је организацији правосудног система. Према Уставу устројено је тростепено судство (примирителни, окружни, апелациони суд), да би затим био формиран и Врховни суд, касније под називом Врховни и Касациони суд. Судска власт је добила на значају, водило се рачуна о организацији адвокатуре. Као последица доношења Грађанског законика донет је Законик о судејском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију.

Уз правосуђе, као главни задатак уставобранитељског режима било је унапређење просвете. Крајем 1855. године Српски дневник доноси податак да Србија, која нема више од 1.000.000, становника “броји 330 завода за више и ниже образовање: лицеј, гимназију, богословију, три полугимназије, војну академију, трговачку школу, једну пољопривредну школу, 300 основних школа за мушку и 13 основних школа за женску децу. Поред тога, постоји један школски фонд и једна школска комисија која се

---

2 Устав Књажества Србије т.ј. Султански Хатишериф, Сборник закона и уредба, и уредбани указа, издани у Књажеству Србији, I

3 Ранђеловић 2008, 84.

4 Јовановић 1990, 25.

5 Србске новине, 1850, бр 76.

6 Србске новине, 1844, бр 40.

стара о штампању школских књига. Питомци се, од 1839, стално шаљу на стране више школе. Читаонице и “љубитељска” позоришта отварају се по свима окружним местима.”⁷ Најкраће речено, за Србију настаје доба систематског просвећивања.

У то време Србија добија и неку врсту националног програма оличеног у Гарашаниновом „Начертанију“. И на спољном плану Србија се понашала, и тако је уважавана, као држава. Већ 1848. године Кнежевина Србија врши „акт суверенства“ шаљући добровољачке јединице под командом Стевана Книћанина у помоћ Србима у Војводини, супротствљеним Мађарима у време Мађарске буне.⁸ Осам година касније, након Кримског рата, на Париском конгресу Србија постаје признати субјект међународног права од стране концерта европских сила, учесница конгреса.⁹

Црква у Србији у време важења Устава из 1838.

Целовита слика општег положаја православне цркве у Србији у време важења Устава од 1838. године може сагледати уз неопходан осврт на време од укидања Пећке патријаршије 1766. године до уставобранитељских времена. Након Друге сеобе Срба 1740. године, утицај и снага Пећке патријаршије слаби да би као последњи патријарх на њен трон био постављен грчки патријарх, после кога је под утицајем Васељенске патријаршије и Грка Фанариота укинута. На тронове српских епископија на тлу Отоманског царства постављани су грчки епископи, док је Србима било отављено ниже свештенство и монаштво. Иако су турске власти биле склоне да, због близине границе са Аустријом, српском живљу у Београдском пашалуку (историјски најчешће употребљаван назив за административну јединицу Смедеревски санџак) дају извесне повластице, такво стање се задржало до Првог српског устанка, када почиње борба и за црквену самосталност. Након одласка грчког митрополита Леонтија из Београда 1809. године устаничке власти су настојале да се на митрополитски трон постави Србин, али највише што се могло издејствовати је постављање Хаџи-Мелентија Стефановића за митрополитског намесника.¹⁰ Слом устанка донео је и повратак грчких митрополита на београдски трон и такво стање ће трајати све до стицања формалног признавања државне и црквене аутономије Хатишерифом из 1830. године.¹¹

Градећи фактичку самоуправу Милош Обреновић је, владајући уредбама (наставленијима), јер писаног законодавства није било, настојао да утиче и устроји и црквене власти. Вреди поменути Уредбу за свештенство, донету већ 1816. године, којом су приходи владика и свештеника ограничени.¹² Уредбом за владике од 20. јануара 1823. контрола од стране Милошевих власти је још више пооштрена.¹³ У циљу контроле црквених власти кнез Милош је, пошто није могао на други начин да ограничи грчке

---

7 Јовановић 1990, 65.

8 Ранђеловић 2012, 86.

9 Исто 115.

10 Слијепчевић 1991, 303.

11 Српске власти под кнезом Милошем, након Другог српског устанка, иако засноване на усменом споразуму Милошевом са Марашли-Али пашом, градећи фактичку самоуправу, настојале су да где год се може отирају црквену власт из грчких руку (нпр. постављање Мелентија Никшића за шабачког епископа).

12 Према М. Ђ. Милићевићу ову уредбу су потписали, поред кнеза Милоша и епископ шабачки Мелентије Никшић и архимандрит Мелентије Павловић. Милићевић, Кнежевина Србија, 18.

13 Слијепчевић 1991, 306.

владике, иницирао и на скупштини¹⁴ одржаној 13. и 14. децембра 1822. године, спровео у дело оснивање Конзисторије са седиштем у Крагујевцу, која је почела са радом наредне године.

Стање је радикално почело да се мења добијањем црквене аутономије у оквиру коначно и формално стечене државне аутономије 1830. године. Већ у првом члану Хатишерифа из 1830. стоји: „Речениј народ извршиватће своје богослуженије у свим црквама њему принадлежећем слободно“.¹⁵ Чланом четрнаестим Хатишерифа потврђује се право да Срби у Кнежевини сами бирају Митрополите и епископе. „Митрополити и Епископи – стоји у овом члану – које ће изабрати речениј народ, битће произведени од патријарха грчког у Цариграду и да неморају сами долазити у исти престониј град.“¹⁶ Ове одрдбе су и од црквених власти административно потврђене Конкордатом, потписаним јануара 1832. године у Цариграду од васељенског патријарха.¹⁷

Први српски митрополит посвећен у Београду био је Мелентије Павловић. Његово управљање Митрополијом трајало је кратко. Упокојио се се 8. јуна 1833. године.¹⁸ На његово место изабран је Петар Јовановић¹⁹, који ће Митрополијом београдском управљати готово три деценије. Уставобранитељско време у држави обележило је његово столовање на челу Митрополије. По речима Ђоке Слијепчевића, хроничара Српске православне цркве „доласком Петра Јовановића за митрополита Србије настаје у животу Српске православне цркве у кнежевини Србији нова епоха“.²⁰ Већ наредне године након његовог постављења, основана је у Србији још једна – Тимочка епархија, најпре са седиштем у Зајечару, а потом у Неготину. Две године касније, у Београду је 1836. под руковођењем митрополита основана Богословија. Њоме је управљао сам митрополит. Први предавачи у школи су били карловачки богослови, а затим су у наставу уведена и два руска. Како ни једни, ни други нису задовољили митрополита, али и због сталног недостатка учитељског кадра, он је изабрао своје најбоље богословце и послао их на више науке у Русију. Међу првима су били послати

---

14 Ваља напоменути да скупштине држане у Милошево време ника нису могле да буду сматране законодавним телима у савременом смислу те речи, али њихов легитимитет и ваљаност њихових одлука нису осправале ни турске власти, што из немогућности да их спрече, или ограниче, што из чисто прагматичних разлога заштите поретка.

15 Рањђеловић, Тодоровић-Крстић 2009, 85.

16 Исто 87.

17 Слијепчевић 1991, 317.

18 Исто 321.

19 Митрополит Петар је рођен 18. фебруара/2. марта 1800. године у Илоку, у Срему. Световно име му је било Павле. Основну школу, гимназију, филозофију и богословију је завршио у Сремским Карловцима, где је после тога радио и као професор. У Србију је прешао 1831. године, да ради као млађи секретар у кнежевој канцеларији, поред Димитрија Давидовића, који је био главни секретар. На молбу кнеза Милоша да му препоручи неког школованог Србина монашког чина, за упражњено место за Београдског митрополита, Карловачки митрополит Стефан Стратимировић је препоручио Павла Јовановића, као човека поуздане богословске спреме. Павле се радо прихватио дужности. Најпре је отишао у Чачак, код владике Нићифора, који га је замонашио, променио му име у Петар и у врло кратком року, произвео у архимандрита. Патријарх Георгије га је онда у Цариграду, већ за Светог Николу произвео у архиепископа београдског и митрополита српског. На месту митрополита је остао све до 1859, када је, под притиском кнеза Милоша, који се вратио на српски престо, дао оставку на ту дужност и вратио се у Сремске Карловце, где се после смрти Сергија Каћанског примио дужности Епископа горњокарловачког. Био је почасни члан Друштва српске словесности од 11/23. јуна 1842. Учествовао је на сабору у Загребу 1861. (скраћени биографски подаци према Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој)

20 Слијепчевић 1991, 324.

Милоје Јовановић и Сава Сретеновић. Заслугом митрополита Петра Београд је добио Саборну цркву. У садејству са државним органима, базичним законодавством и пратећим уредбама, поправљена је материјална ситуација свештеничке класе и заведен црквени ред. За митрополита Петра је важно истаћи и да је помагао богословску, али и књижевност уопште и да се борио за превођење на чист српски језик.²¹

На другој страни, митрополит је настојао, опет у садејству са државом, да се уведе чврста дисциплина међу свештенством и монаштвом и искорене старе навике из турских времена, када духовне власти нису имале адекватно устројство нити адекватну контролу. Те аномалије су оптерећивале како државне и духовне власти, тако и обичан народ, па се протест против њих нашао и у закључцима Петровске народне скупштине 1848. године. Један од поменутих закључака, који се тичу злоупотреба свештенства и монаштва, је да се свештеницима забрани бављење трговином.²²

Важан део визије развоја цркве и црквених власти био је однос према образовању. Митрополит Петар је, као човек просвете и науке, чинио све да се образовни ниво свештенства подигне, а да се за највише функције кадрови припремају још од школских дана. У том циљу слати су питомци на школовање у Кијевску духовну академију. У београдску бословију су примани полазници који су имали претходно основно образовање, и бар један завршен разред гимназије.²³ Брига црквених власти тицала се и световног школства. На иницијативу митрополита Петра, где год је постојала таква могућност, поред цркава и на црквеним имањима, подизане су световне школе.²⁴

Овакав приступ учвршћивања црквених власти и духовног и просветитељског рада, није био мимо политичких околности у тадашњој Србији. И поред свих заслуга митрополит Петар, као високи достојанственик уставобранитељског режима, након Светоандрејске скупштине и промене на престолу, односно повратка Обреновића, уз притиске је поднео оставку на свој положај 1859. године и напустио Србију.

Државна легислатива и духовне власти у Србији у време важења Устава из 1838.

Правна регулатива положаја цркве и духовних власти у време важења Устава из 1838. године креће се од самог Устава, преко кровног закона који је носио назив Устројеније духовни власти Књажества србског, до подзаконских аката.

Уставом је потврђена аутономија цркве у Србији предвиђена чланом 14. Хатишерифа из 1830. године. У овом кратком члану стоји да ће епископе и митрополите бирати народ и да за њихово посвећење није нужан одлазак Васељенском патријарху у Цариград. Уставом су, међутим, у два члана, дугом 57-ом и кратком 58-ом, детаљније разрађени основи црквене аутономије. Чланом 57. је потврђена црквена аутономија, али се истиче и врховна власт Васељенске патријаршије, наглашава овлашћење кнеза да врши надзор над црквеним властима, и дефинише слобода управљања духовним властима и припадлећим овлашћењима унутар цркве „у колико то не би дирало у дјела политическа“.²⁵ У кратком 58-ом члану стоји: „Опредјелит ће се у Србији мјеста за совокупленије особеног Совјета Митрополита и Епископа за уреждавати дјела закона;

---

21 Гавриловић 2006, 407.

22 Ранђеловић 2012, 88.

23 Слијепчевић 1991, 345.

24 Исто

25 Устав Књажества Србије т.ј. Султански Хатишериф, Сборник закона и уредба, и уредбани указа, издани у Књажеству Србији, I

дјела Митрополита, Епископа и Свјаштеника; и дјела, касајућа се Цркви Земаљски.²⁶ Ови чланови указују на потребу законског регулисања и оснивања недостајућих органа црквених власти, од Синода, преко Конзисторије, до нижих органа са одређеним седиштем.

Кнежевина Србија је већ имала један законски акт који се бавио регулативом црквених власти. Начертаније о духовним властима у Србији донето је 13. фебруара 1836. године, као први закон о црквеним властима. Највишу духовну власт, по овом закону представља епископска власт, ограничена надзором кнеза и успостављањем Конзисторије при Митрополији, која се састаје једном годишње и чине је сви архијереји. Текућа питања решавала је једна Конзисторија коју је чинио митрополит, као председавајући и четири свештена лица.²⁷ Приликом писања и доношења овог закона дошло до спора између кнеза Милоша и митрополита Петра Јовановића. Митрополит је изразио неслагање са упливом контроле кнеза и државе у рад духовних власти,²⁸ али је баш то за шта се залагао митрополит ограничено касније и самим Уставом.

Следећи, много детаљнији законски акт под називом Устројеније духовни власти Књажества србског донет је 24. Августа 1947. године.²⁹ То је био други закон од успостављања Кнежевине, којим се регулишу духовне власти. Нефункционалност постојеће Конзисторије и потреба за другачијим устројством, условили су садржину овог закона. Њиме се успостављају, као духовне власти, Конзисторије Епархијалне, Конзисторија Апелаторијална и Сабор архијерејски.³⁰ Тиме је олакшано решавање многих текућих питања и спорова који су били у надлежности духовних власти. Чланови Конзисторије при митрополиту су били сам митрополит, као председатељ, један јеромонах и двојица мирских свештеника, док су при епископима чланови били епископ, као председатељ, један јеромонах и један мирски свештеник (§ 3. Устројенија). Апелаторијална Конзисторија предвиђена је као виша духовна власт, односно као највиши духовни суд. Према § 31. Апелаторијалну конзисторију чине „Архијереји сбски с јошт четири засједатеља презвитерског степена, и Секретар Конзистрије Архидијецезалне с осталим иним канцеларијским персоналом“.³¹ Конзисторијом председава сам митрополит (§ 32). Као трећи орган највиших духовних власти уводи се Сабор архијерејски, који чине митрополит и сви епископи. У његову надлежност спадају сви остали послови духовних власти који нису у надлежности конзисторија (§§ 45 до 47). Једна од главних надлежности Сабора је бирање кандидата за епископе и достављање предлога кнезу ради именовања.³²

Устав и Устројеније су представљали основу за регулисање свих црквених питања и недостатака, деценијама гомиланих, у недостатку чврстог функционисања црквених власти, што због недостатка правог државног и духовног надзора, што због непостојања адекватних прописа на које ће се надзор ослањати. Постојећи проблеми су били организационе, кадровске, имовинске и сваке друге природе. Већ неколико месеци након доношења Устројенија, 28. фебруара 1848. године, донето је Решење да се црквене земље осиноре³³ и ствари попишу³⁴. Разлог за овако брзо уредбено решавање

---

26 Исто

27 Новаковић 2008, 57

28 Слијепчевић 1991, 344.

29 Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији IV, 109.

30 Исто

31 Исто 111.

32 Исто 114.

33 За појам границе или међе међу земљиштима и селима, у Академијину рјечнику налазимо још синор и одатле деноминал синорити и осинорити. Објект је оване глаголу обично манастирска

овог питања био је дугогодишњи јавашлук у односу свештенства и монаштва, али и околног становништва према црквеној имовини, као и недостатак целовите евиденције имовине и непостојање земљишних књига.

У Решењу стоји: „Митрополит Петар и члан Државног савета прота Матија Ненадовић, у одвојеним представкама се жале Попечитељству просвете и Попечитељству унутрашњих дела, за узурпацију црквене земље (али покретних ствари) од пароха, али и суседа, сопственика суседних земљишта.

1. Да се за свако Окружје, у ком се цркве с онаким добрама налазе, нареди по једна комисија од окружног Начелника или његовог Помоћника, надлежног Протојереја или Намјестника и кметава тичуће се парохијалне општине и неколико такви из околних села, па свакој таквој комисији да се наложи, да изиђе на лице мјеста и тамо да изследи, која покретна добра у земљи, шуми и винограду, воденици и т. Д. Тичућој се цркви као сопственост припадају, па ако је ко, био парох или сељак, што од ови добара претисну или буди на који начин заузео, то да цркви поврати..

2. Будући да су неки од пароха не само међу цркви припадајуће на сопствено своје уживање заузели, него су још по неке црквене ствари, као: посуђе, смовољно присвоили или на своју послугу узели, то нека комисира и ово обстојателство испита, и настане, да се такве покретности, које цркви припадају, и од касателних лица одузму и као што је право, цркви поврате, или у мјесто ствариј справедљива накнада овој учини.³⁵

Држава је, сходно одређењу заштите права свих њених грађана, уредбом регулисала и заштиту права припадника других конфесија. Одређење за овакву регулативу настајућа држава је показала још у време доношења Срећанског устава, у коме се у Глави 11, која носи назив Општенародна права Србина, између осталог, истиче равноправност свих грађана, независно од конфесије којој припадај. Дух очувања гарантовања грађанских, и међу њима и религиозних права остао је и током уставобранитељских времена. 9. септембра 1953. године донета је уредба са дугим насловом „Проглашење слободе свију хришћанских вероисповеди које неприпадају православној источној цркви, и пропис о саставу њине црквене општине и о подигнућу цркве“.³⁶ У уредби стоји: „Узимајући у призреније, да је у Београду умножењем народонасељанија за неколико посљедњих година и число посљедоватеља разних Христијанских вјероисповједанија умножилосе, и желећи показати, колико нам на срдцу лежи, олагодити и обезбедити овим људима уживање њихови религиозни потреба, саобразно духу стољатија и напредку времена, у ком живимо, као пријерима, које налазимо у поступању високи Дворова, Господарствујућег и покровителствујућег, нашли смо за добро, одредити следећује:

1. Слободно упражњавање вјероисповједанија, по одређењима, каоја ће се нарочито у смотренију том издати, установљавасе за посљедоватеље свију припознати Христијански, Православну восточну цркву не посљедујући, вјероисповједанија.

2. Чим се число посљедоватеља једог од поманути Христијански вјероисповједанија узвиси до тог степена, да они могу образовати за себе једно

земља. За сеоску међу у Македонији се каже сиџор. Вјеројатно је та ријеч дошла посредством грчких православних манастира: сунорон, те постала опћенита на Балкану (румунски синориси, бугарски синор, албански синуар, цинцарски синур, турски синор).

34 Сборник закона и уредба и уредбени указа у Књажеству србском IV, 152.

35 Исто

36 Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији 7, 76.

общество, и да могу издржавати свога Духовног пастира, и једну капелу или цркву; они ће се тога ради обратити к Правитељству Земалском за нужно дозвољење.³⁷

Оваква легислатива је недвосмислено показивала напредне идеје режима, који је у историји остао окарактерисан као бирократски и као такав свргнут на Светоандрејској скупштини. Но уз овакве идеје је ишла и строга заштита права православне цркве, која је по слову Устава главна државна религија. Исте године, 9. септембра је донет „Пропис којим забрањује прелаз из православне источне вере у другу“.³⁸ У првом члану овог акта стоји: „Прелазак из Православне источне вјере у другу ма коју вјеру најстрожије се у Србији забрањује, и сваки онај, који би кога на то или совјетовао и премамљивао, или иначе садјествовао к том резултату, биће строгом одговору подвргнут.“³⁹ Што се мешовитих бракова између православца и „иноверних“ тиче, надлежност је припадала српским православним духовним властима. „Бракови са иноверницима – стоји у Пропису – су пуноважни само када су од стране надлежног православног свештеника благословени. Деца из оваквих бракова могла су да буду крштена само у православној цркви. Брачне парнице везане за мешовите бракове, где је једна страна православне вероисповести, спадале су под искључиву надлежност православних духовних власти.“⁴⁰ Каснијом легислативом је регулисано да брачни спорови тзв. „иновераца“, дакле бракови у којима један од супружника није православне вероисповести, спадају у надлежност редовних судова.

Читав низ уредби указује да је држава, у настојању да, на једној страни, дисциплинује свештенство и заштити становништво од прекомерних давања, а на другој страни заштити положај свештенства, обраћала велику пажњу да се њеним актима детаљно регулише ова материја. Број подзаконских аката (преко педесет) сведочи о томе.⁴¹ Држава није дозвољавала да се таксе и висина црквених прихода одређује произвољно, већ је таксе и свештенички „бир“ одређивала сама. На другој страни, већ 1939. године је донета Уредба „да се награде и бир свештеницима наплаћују преко власти где се драговољно неда; и од 3 цваницика венчанице 1 иде проти а 2 свештенику; а за фонд школски и шпитаљски уводи се тас по сватовима.“⁴² Уредбама је регулисана и заштита сиромашног становништва од убирања црквених прихода (Уредба од 26. септембра 1948. године), приватности грађана приликом исповеди (иста Уредба), као и забрана свештеницима да своју пратњу воде на терет пастве. Држава је, такође, пратећи економске токове, водила рачуна да се висина свештеничких такси усклађује и адекватно повећава (нпр. Решење од 7. јула 1853. године), као и да се породице почивших свештеника ослободе трошкова сахране (Уредба од 21. јануара 1857. године).⁴³

Закључно разматрање

Држава Србија под Уставом из 1838. године, најчешће називана уставобранитељском, имала је, као и свака држава, од настанка до данашњих времена,

---

37 Исто

38 Исто 80.

39 Исто

40 Исто

41 Хронологија и азбучна таблица свију збоника закона и уредаба идатих у Књажеству Србији, Београд 1877.

42 Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији I, 243.

43 Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији IV, 172; VII, 36; X, 6.

своје лице и своја наличја. Лице државе били су законодавство и стварање државних органа, у правом смислу те речи, установљавање школа, од основних, преко гимназија, до лицеја и излазак на међународну сцену, са пуним одличјима државности. Наличја су представљале олигархија и бирократија, и њихове аномалије оличене у злоупотребима и корупцији. Ове злоупотребе нису биле правило, али су ипак биле одлика. Држава се против њих борила, са различитим успехом, али је ипак кривуља развоја српске државности овог времена ишла узлазном путањом.

Црква у овој држави имала је положај са привилегијама и обавезама, једнако важан за развој државности, као и остали делови државног бића. Остварена аутономија, гарантована Уставом, дограђивана је кроз законодавство и подзаконске акте, уз бригу, често и туторство државе. Држава је бринула о равноправности својих грађана свих конфесија, али о заштити православне цркве, као државне. Штитила је положај цркве и свештенства, али и становништво од злоупотреба. На другој страни, црква је (нарочито сам митрополит Петар Јовановић) настојала да своју самосталност штити, уз ослонац на државу, али често са жељом да има мање државе у чисто црквеним пословима.

Законодавство, са подзаконском регулативом, требало је да, као заокружена целина пружи основе за функционисање читавог састава цркве, са својим органима, и ње унутар државе. Устав из 1838. године и Устројеније духовни власти, као конститутивни акт и кровни закон представљали су темељ за читав низ подзаконских аката, којима је регулисана и духовна и световна димензија положаја цркве у држави. Идући од општег ка посебном, они се могу сврстати у јавно-правне акте, акте персонално-статусне природе, регулативу у области имовинског парава и других области важних за статус и живот цркве. Анализирани законски подзаконски акти указују да је администрација Кнежевине Србије подједнако водила рачуна о заштити и јавног и приватних интереса, како у духовној, тако и у световној сфери регулисања односа државе и цркве, као и цркве према својој организацији и пастви.

Када се сагледа читава легислатива везана за положај цркве и однос државе и цркве, може се закључити да је у неким сегментима било и сувише државе у чисто црквеним стварима, и премало цркве у чисто државним стварима. Такав закључак није потпун, нити сасвим објективан. На контролу и уплив у црквене ствари државу је обавезивао сам Устав, односно његов Члан 57. Смисао Устава је указивао на идеју стварања пирамиде чиновничког апарата, који ће вршити контролу и по вертикали и по хоризонтални читавог државног бића, па и цркве. Политичке околности су указивале да је овакав Устав био неминовност. Када га је време прегазило, дерогиран је без сагласности сизеренске силе, након повратка Обреновића у Србију. Сходно томе одређиван је и положај цркве.

Посматрајући целовитост односа државе и цркве под Уставом од 1838. године, може се закључити да је, по некад, на први поглед паралелна, путања развоја државе и цркве ипак била јединствена и узлазна.

Извори

Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији I, IV, VII, X

Србске новине, 1850, бр 76.

Србске новине, 1844, бр 40.

Хронологија и азбучна таблица свију збоника закона и уредаба идатих у Књажеству Србији, Београд 1877.

Литература

- Гавриловић, Андра (2006): Знаменити Срби XIX века, Београд: Научна КМД
- Јовановић, Слободан (1990): Уставобранитељи и њихова влада, Београд: БИГЗ, СКЗ.
- Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка (1925), Загреб: Библиографски завод
- Митић, Сара (2018): Закон о црквеним властима православне вере у Кнежевини Србији из 1862. године, Црквене студије 15, 529-538, Ниш: Ценар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије
- Милићевић, Милан Ђ (1876): Кнежевина Србија, Београд: Државна штампарија
- Новаковић, Драган (2008): Начертаније о духовним властима као први закон о православној цркви у Србији, Историјски часопис, 197–217, Београд: Историјски институт
- Павловић, Марко .....
- Ранђеловић, Небојша (2012): Србија и Турска од Париског до Берлинског конгреса, Београд: Завод за уџбенике
- Ранђеловић, Небојша (2008): Историја права II – Основи српске историје права, Ниш: Свен
- Ранђеловић, Небојша, Миљана Тодоровић-Крстић (2009): Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа, Београд: Завод за уџбенике
- Слијепчевић, Ђоко (1991): Историја Српске православне цркве, Београд: БИГЗ

**STATE AND CHURCH IN SERBIA DURING
THE VALIDITY PERIOD OF THE 1838. CONSTITUTION**

The Constitution of the Principality of Serbia from 1838, represents the beginning of the rule of the so-called "constitutional defenders". The characteristic of this period is the oligarchic tendency and the superiority of the State Council over the prince. But this is the time of legislation, the creation of modern state authorities and the state in the right sense of the word. The areas of the legislation of the church and the spiritual authorities of the state do not fall behind. Church autonomy, guaranteed by the 1830s hatcheeriff, is regulated by the legislation, starting with Nacertania on the spiritual authorities in Serbia from February 13, 1836, followed by the regulations of the spiritual authorities in the Constitution itself, the More Generous Spiritual Authority of the Principality of Serbia since August 24, 1847 as an umbrella law, to the decree and other bylaws, which regulate the economic position of the church, the attitude towards the citizens, the position of the clergy and monks, and so on. Church authorities and the Metropolitan himself often had objections to the state's excessive influence on the church and the church authorities, but the impression was that this was a necessity in the time when the state apparatus of the young principality was created and developed.

